

Iskola és történelem Szlovéniában

A szlovén iskolamúzeum *Školska kronika* (Iskolai krónika) című, évenként megjelenő kiadványa 1994-ben megjelent 27. kötetének címlapján egy 3-as szám jelzi, hogy a korábban a belgrádi és zágrábi testvérintézményekkel közösen kiadott évkönyvet Szlovénia önállóvá válása óta immár csak Ljubljanában szerkesztik. Nyilván ennek is köszönhető, hogy a cikkek döntő többsége a szlovén iskolatörténet és iskolaügy kérdéseit vizsgálja, s csupán néhány írás tekint az országhatáron túlra. Azon cikkeket, amelyek Szlovénián kívül is érdeklődésre tarthatnak számot, viszonylag bő német, illetve angol nyelvű rezümével látták el. Ezúttal két cikkre szeretném felhívni az olvasó figyelmét.

Andrej Vovko tanulmánya a Cirill és Metód Társaság iskolaszervezési tevékenységét tekinti át. Az önálló államisággal akkor még nem rendelkező, olasz és osztrák fennhatóság alatt élő szlovénok 1885-ben alakították meg a Társaságot, amely – azokon a többségében olaszok és németek által lakott területeken, ahol a szlovén nyelvű oktatást veszély fenyegette – saját óvodákat és általános iskolákat, szakiskolákat hozott létre és tartott fenn, tanfolyamokat szervezett, s támogatást nyújtott a nyilvános szlovén iskoláknak. Támogatták azokat a tanárokat, akik a nemzetiségileg vegyes területeken szlovén szellemben tanítottak, könyvekkel, pénz- és egyéb ajándékokkal segítették az iskolák működését.

A politika nem hagyta érintetlenül a Társaság tevékenységét sem. Ezt a legerőteljesebben a tanító-nővérek tevékenysége körül kirobbant vita tükrözi. E kérdésben csaptak össze a Társaságon belül a „katolikus” és a „liberális” nézetek képviselői. A nővérek a Társaság első, 1907-ig, a „liberálisok” győzelméig tartó időszakában jelentős munkát végeztek az óvodákban, a lányiskolákban. A „liberális” tanárok a nővéreket azzal vádolták, hogy szakmailag alkalmatlanok arra, hogy a nemzeti érdekek védelmét az iskola területén ellássák, és úgy vélték, hogy a nővérek tevékenysége a Társaság „klerikalizációjának” jele. A. Vovko véleménye szerint valójában nem a nővérek alkalmassága volt az igazi kérdés, inkább arról volt szó, hogy a „klerikálisok” és a „liberálisok” között a szlovén társadalomban folyó küzdelem egy újabb színtere nyílt meg. A liberálisok 1907-ben bekövetkezett előretörése után a tanító-nővérek a Társaság több iskolájából kiszorultak.

Ugyancsak ideológiai kérdések miatt volt képtelen 1907 után a Társaság összehangolni tevékenységét az erőteljes asszimilációnak kitett karintiai szlovénok körében működő karintiai Szlovén Iskolai Eggyellett. Az Egylet képviselői azzal vádolták a Társaságot, hogy elsősorban a liberális karintiai tanárokat és diákokat támogatja pénzügyileg, míg a Társaság képviselői azt hangoztatták, hogy Karintiában a katolikus pártok tagjai elutasítják az együttműködést azokkal a társaságokkal, amelyek nem kifejezetten katolikus-nemzeti irányultságúak, s hogy az Egylet képviselői elutasítják a feléjük nyújtott kezét.

1918 után a Társaság két irányban folytatott tevékenységet. Egyrészt támogatták azokat a szlovénokat, akik kívül maradtak a jugoszláv államkereteken és olasz, illetve osztrák állampolgárként erőteljes asszimilációs törekvésekkel kellett megküzdeniük. Másrészt azokon a Szlovéniához (Jugoszláviához) került területeken, amelyeken jelentősebb számú nem szlovén élt – az osztrák határ közelében és a déli Kocevje vidékén németek, a Muravidéken magyarok – erősítették az ott élő szlovénok nemzeti öntudatát. A cikkből kiderül, hogy a Társaság tevékenységét támogatók száma az előző időszakhoz képest erősen lecsökkent. A szerző nem ír ugyan ennek okairól, de feltételezhető, hogy a délszláv állam létrejöttével csökkent a nemzeti veszélyeztetettség érzése. A Társaság a második világháború után is szerette volna támogatni a határon túli szlovénokat, de az ötvenes évek elején kénytelen volt tevékenységét beszüntetni.

A Társaság 1945 és 1951 közötti tevékenységéhez is kapcsolódik *Ljiljana Šuštar* írása, amelyben a karintiai szlovén fiatalok háború utáni anyaországbeli továbbképzését mutatja be. Az oktatás megszervezésében részt vett a Kommunista Párt, a Felszabadítási Front, több szlovéniai államhivatal, valamint a karintiai szlovénok szervezete. A Felszabadítási Front kezdeményezése alapján 1945-ben 116 tizenegy és huszonhat év közötti szlovén fiatal érkezett illegálisan a titói Jugoszláviába. Az oktatás célja – nagyrészt azzal a reménnyel összefüggésben, hogy Karintia szlovénok lakta részét a békeszerződés

majd Jugoszláviához csatolja – nem csupán az volt, hogy a szlovén fiatalokat anyanyelvükön és nemzeti szellemben neveljék, hanem az is, hogy politikai nevelésük „haladó szellemben” történjék. A diákok tanulmányaik idején bekapcsolódtak a kommunista irányítású ifjúsági szervezetek munkájába. Miután 1948-ban a határt immár legálisan is átlépheték, azt kívánták tőlük, hogy a nyári szünidőre térjenek vissza lakóhelyükre és kapcsolódjanak be a politikai munkába. A cél az volt hogy hozzák létre, illetve éléssék újjá a szlovén ifjúsági szervezeteket, szervezzenek rendezvényeket, amelyeken a jugoszláviai viszonyokat propagálják, 1949-ben pedig a Dolgozó Nép Demokratikus Frontjának oldalán részt vettek a tartományi választási küzdelemben. A diákok szlovéniai tartózkodása komoly anyagi terhet jelentett a hatalom számára, ezért igénybe vették a társadalmi szervezetek, közöttük a Cirill és Metód Társaság által nyújtott segítséget is. A karintiai fiatalok érdeklődése ez iránt az oktatási forma iránt 1948-ig folyamatos volt, számuk az 1948-49-es tanévben elérte a százhuszonötöt. 1949. június 22-én azonban a négy nagyhatalom a párizsi békeszerződéssel úgy döntött, hogy Ausztria határai az Anschluss előtti határokkal legyenek azonosak, és így szertefoszlott a szlovénok azon reménye, hogy a szlovénlakta területek Jugoszláviához csatlakozhatnak. Ezután mind a karintai szlovénok, mind a szlovéniai politikai szervezetek megváltoztatták ezen iskoláztatási formával kapcsolatos nézeteiket. Azt követelték, hogy Klagenfurtban (Celovec) hozzanak létre szlovén tanítóképzőt, s amíg ez meg nem valósul, addig a diákokat Ljubljánban és Mariborban képeznék. A kialakult helyzetben az érdeklődés erősen lecsökkent, s az 1951-52-es tanévben már csak 51 diák vett részt szlovéniai (tovább)képzésben.

SZILÁGYI IMRE

Perlekedő tudáselméletek

Ma már egy-két évtizedre tehető a tudományos megismerés drasztikus bizalmi válsága. Különösen így van ez az emberiséget globálisan fenyegető környezeti károk esetében. A kockázatok mérhetetlensége a „határérték” bűvszóval válik szociális definícióvá, mivel a „mellékhatások” kapcsán ütközik össze a tudós és a laikus közvélemény. Ezek a gondolatok jutottak először eszembe Farkas János Bevezetés a környezetszociológiába (BME, Budapest, 1993) című egyetemi jegyzetéből, amikor elkezdtem olvasni a szerző Perlekedő tudáselméletek című legújabb könyvét. A megismerés világválságának jelenségét a szerző kilenc fejezetre tagolva írja le. A könyv élvezetes, magas színvonalon megírt elemző, szintetizáló munka, melyben a szerző – miként azt az előszóban is megjegyzi – a közvetítő, a megértő, a „kibékítő” szerepét szerette volna vállalni, s így az egymással „perlekedő” irányzatokat komplementer modellbe helyezi el.

Az első három fejezetben a logikai pozitivizmus, a szociológiai pozitivizmus, majd az antipozitivizmus követi egymást *Suppe* *Received View*-jétől *Mertonon* át egészen *Kuhn* tudományfilozófiai forradalmáig. *Kuhn* munkásságát Farkas úgy értékeli, mint aki nem csak bírálta a logikai epirizmust, de egy alternatív elméletet is kidolgozott a természettudományokra vonatkozóan.

A szerző mostani könyvében is nagyszerű, pregnáns példákon keresztül mutatja be a különböző nézetek, elméletek társadalomfüggőségét, illetve meghatározottságát (lásd például a *Normál és forradalmi tudomány* című fejezetet!): „Bár Angliában és Franciaországban a hullámelmélet hívei intellektuálisan azonos szinten álltak, a franciák mégis azért váltak sikeresebbé, mert az őket körülvevő társadalmi légkör kedvezőbb volt számukra” – írja többek között e helyen.